

Atlas 2014

*de 50 grootste gemeenten
van Nederland
op 50 punten vergeleken* **voor gemeenten**

Economie & Arbeidsmarkt

**Gerard Marlet
Clemens van Woerkens**

Atlas voor gemeenten 2014

De samenstellers streven naar grote nauwkeurigheid bij de totstandkoming van de *Atlas voor gemeenten*. Mochten er desondanks onvolkomenheden zijn opgetreden in deze Atlas, dan aanvaarden de samenstellers geen aansprakelijkheid voor eventueel daaruit voortvloeiende schade. Het doel is de Atlas elk jaar verder te verbeteren. Geconstateerde onvolkomenheden, opmerkingen of suggesties kunnen gebruikers van de *Atlas voor gemeenten* kenbaar maken via info@atlasvoorgemeenten.nl.

Colofon

Uitgave

VOC Uitgevers

Postbus 366

6500 AJ Nijmegen

www.voc-uitgevers.nl

© Atlas voor gemeenten, Utrecht, juni 2014

ISBN: 978-90-79812-15-8

Deskresearch & eindredactie

Nadine van den Berg

PR en communicatie

VOC Uitgevers

Ontwerp en productie

Huibert Stolker, Stip grafisch ontwerp, Driebergen

Drukwerk

Drukkerij Kerckebosch, Houten

Deze uitgave is totstandgekomen met financiële steun van gemeente Zoetermeer (waar de Atlas in juni 2014 ten doop is gehouden) en van verschillende van de in de Atlas opgenomen gemeenten.

Voor meer informatie: www.atlasvoorgemeenten.nl

Bestellen: www.voc-uitgevers.nl

© Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier.

Atlas voor gemeenten 2014

Gerard Marlet

Clemens van Woerkens

De onderzoekers van Atlas voor gemeenten houden zich al 10 jaar bezig met ruimtelijk-economisch onderzoek. Zij stellen zich ten doel de verschillen tussen Nederlandse wijken, steden en regio's zo precies mogelijk te beschrijven en verklaren. Daarvoor wordt gebruikgemaakt van een rijk gevulde databank met veel originele en unieke gegevens over alle Nederlandse buurten, wijken, gemeenten en regio's. Het onderzoek richt zich op verschillende beleidsterreinen waar lokale en centrale overheden zich mee bezighouden, zoals leefbaarheid, economie, arbeidsmarkt, gezondheid & milieu, infrastructuur & mobiliteit, cultuur en sport. Het onderzoek van Atlas voor gemeenten typeert zich door originele invalshoeken, creatieve en innovatieve methodes van onderzoek, een heldere presentatie en aansprekende conclusies. Zie voor een lijst met recente onderzoeksprojecten en publicaties van de verschillende onderzoekers: www.atlasvoorgemeenten.nl.

Atlas voor gemeenten

Postbus 9627

3506 GP UTRECHT

T 030 265 64 38

F 030 265 64 39

E info@atlasvoorgemeenten.nl

I www.atlasvoorgemeenten.nl

Woord vooraf

De economische crisis lijkt voorbij, maar de werkloosheid loopt nog steeds op. En op 1 januari 2015 wordt de Participatiewet ingevoerd, waarmee gemeenten verantwoordelijk worden voor het werk en inkomen van een steeds groter deel van hun inwoners. Genoeg redenen dus om een Atlas te wijden aan het thema Economie & Arbeidsmarkt.

In deze Atlas vindt u een grote hoeveelheid informatie over de omvang en ontwikkeling van de potentiële en feitelijke beroepsbevolking in gemeenten, het deel daarvan dat werkt of werkloos is, en de verklaringen daarvoor. Licht het aan het gebrek aan werk, of aan de kenmerken van de beroepsbevolking? Ook is een inschatting gemaakt van de toekomstige omvang van de klantenkring; het aantal mensen dat voor inkomen afhankelijk wordt van de gemeente.

De uitkomsten zijn soms verontrustend. De potentiële beroepsbevolking neemt in veel gemeenten al jaren af, en het deel daarvan dat werkt ook. Dat betekent dat de klantenkring van gemeenten toeneemt. Met de invoering van de Participatiewet zal die groep nog veel groter worden. Sommige gemeenten worden naar verwachting verantwoordelijk voor het inkomen van meer dan vijftien procent van hun bevolking tussen 15 en 64 jaar. Deze Atlas biedt hopelijk aanknopingspunten om daar iets aan te doen.

De totstandkoming van deze Atlas was niet mogelijk geweest zonder de in deel IV van deze Atlas vermelde dataleveranciers. Het gaat daarbij in het bijzonder om LISA, het UWV Werkbedrijf, de Nederlandse Vereniging van Makelaars, Rijkswaterstaat Data-ICT-Dienst, het Centraal Bureau voor de Statistiek, de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties, de Vereniging Nederlandse Poppodia en Festivals en het Nederlands Uitburo. Alle heel veel dank voor de vaak jarenlange samenwerking!

Daarnaast veel dank aan diverse vertegenwoordigers van de G32 voor het meedenken over de inhoud van deze Atlas. Tot slot gaat speciale dank uit naar alle gemeenten die ons financieel ondersteunen, in het bijzonder de gemeente Zoetermeer waar de Atlas dit jaar ten doop is gehouden.

Gerard Marlet

Clemens van Woerkens

Oprichters van onderzoeksbureau Atlas voor gemeenten, dat dit jaar 10 jaar bestaat.

Inhoud

Deel I Participatie en de klantenkring van gemeenten 11

1.1 Participatie	13
1.2 Werk	17
1.3 Leeftijd, opleiding, herkomst	21
1.4 Klantenkring	24
Samenvatting en conclusies	26
De participatiegraad en klantenkring van Zoetermeer	27

Deel II De vijftig grootste gemeenten van Nederland onder de loep 29

Alkmaar	30
Almelo	34
Almere	38
Alphen aan den Rijn	42
Amersfoort	46
Amstelveen	50
Amsterdam	54
Apeldoorn	58
Arnhem	62
Bergen op Zoom	66
Breda	70
Delft	74
Den Haag	78
Deventer	82
Dordrecht	86
Ede	90
Eindhoven	94
Emmen	98
Enschede	102
Gouda	106
Groningen	110
Haarlem	114
Haarlemmermeer	118
Heerlen	122
Helmond	126
Hengelo (O.)	130
's-Hertogenbosch	134
Hilversum	138
Hoorn	142
Leeuwarden	146
Leiden	150

Leidschendam-Voorburg	154
Lelystad	158
Maastricht	162
Nijmegen	166
Oss	170
Purmerend	174
Roosendaal	178
Rotterdam	182
Schiedam	186
Sittard-Geleen	190
Spijkenisse	194
Tilburg	198
Utrecht	202
Velsen	206
Venlo	210
Vlaardingen	214
Zaanstad	218
Zoetermeer	222
Zwolle	226

Deel III Ranglijsten

231

Woon aantrekkelijkheidsindex	232
Stijgers en dalers	232
Sociaal-economische index	232
Stijgers en dalers	232
Bevolkingsontwikkeling	233
Potentiële beroepsbevolking	233
Ontwikkeling potentiële beroepsbevolking	233
Beroepsbevolking	233
Hoogopgeleiden	234
Middelbaar opgeleiden	234
Laagopgeleiden	234
Laagst geschoolden	234
Kansrijke jongeren	235
Kansrijke autochtone jongeren	235
Kansrijke westerse allochtone jongeren	235
Kansrijke niet-westerse allochtone jongeren	235
Werkgelegenheidsontwikkeling	236
Werkgelegenheidsquote	236
Kans op werk	236
Laaggekwalificeerd werk	236
Lokaal verzorgende sectoren	237
Detailhandel	237
Consumentendiensten	237
Producentendiensten	237
Participatie	238
Arbeidsverleden autochtonen	238
Arbeidsverleden westerse allochtonen	238

Arbeidsverleden niet-westerse allochtonen	238
Arbeidsongeschiktheid	239
Werkloosheid	239
Huidige klantenkring	239
Toekomstige klantenkring	239
Bereikbaarheid banen	240
Files	240
Huizenprijzen	240
Cafés	240
Restaurants	241
Culinaire kwaliteit	241
Overlast	241
Verloedering	241
Geweld	242
Vernielingen	242
Woninginbraak	242
Straatroof	242
Podiumkunsten	243
Toneel	243
Klassiek	243
Pop	243

Deel IV Beschrijving van de indicatoren 245

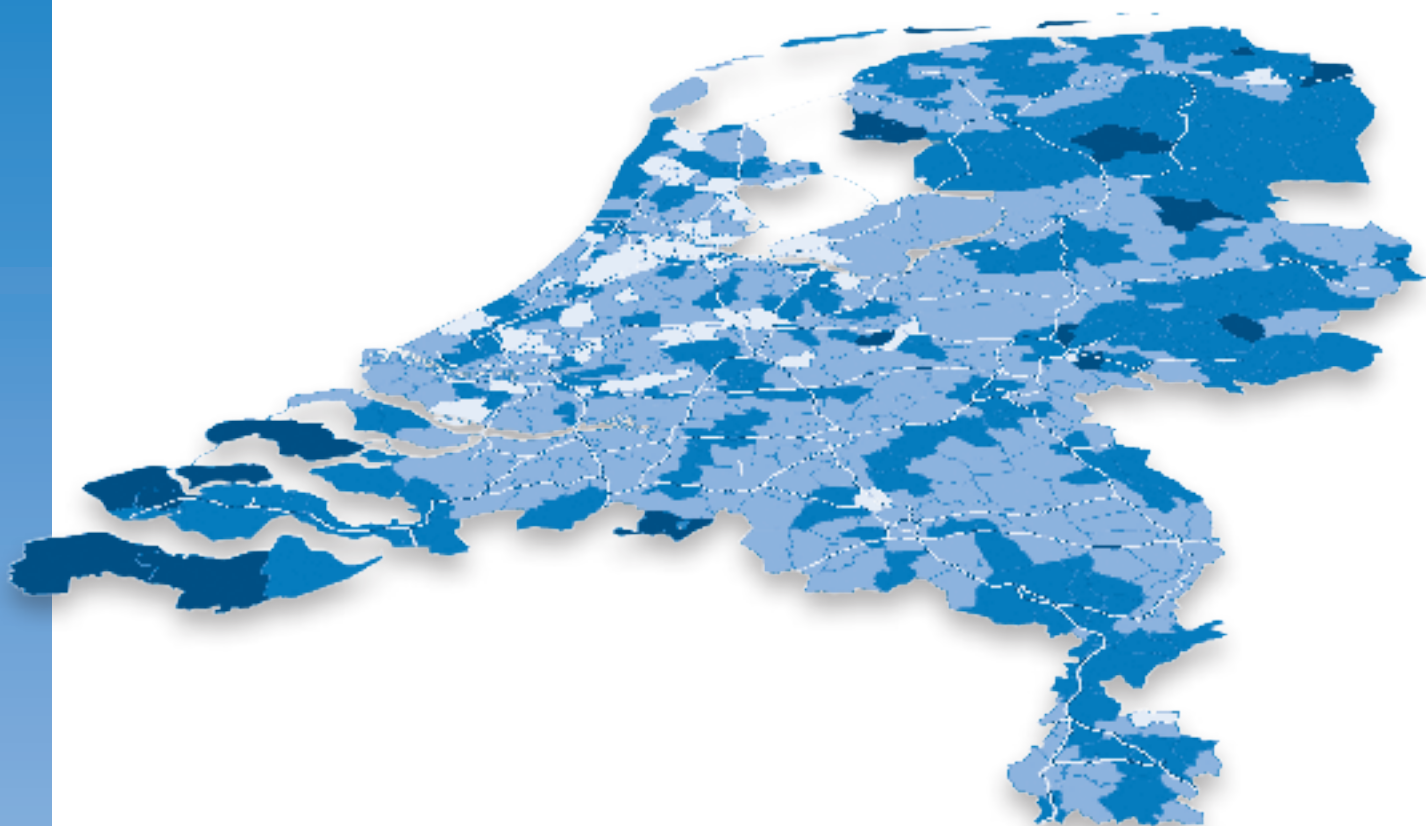
Pagina 1 Algemene informatie	246
Pagina 2 Bevolking	248
Pagina 3 Sociaal-economische positie	249
Pagina 4 Woon aantrekkelijkheid	251

Bronnen 255

Deel I

Participatie en de klantenkring van gemeenten

Participatie en de klantenkring van gemeenten

Gerard Marlet, Roderik Ponds, Clemens van Woerkens, Rutger Zwart¹

Op dit moment werkt circa 65%
van de 15-64-jarigen,
in 2008 was dat nog ruim 67%

Met de invoering van de Participatiewet op 1 januari 2015 worden gemeenten verantwoordelijk voor het inkomen en de participatie van een veel grotere groep mensen dan voorheen. De omvang van die groep verschilt sterk tussen gemeenten. De ene gemeente staat na 1 januari 2015 dan ook voor een veel grotere opgave dan de andere. Dat komt enerzijds omdat er in de ene gemeente meer kans op werk is dan in de andere. Maar ook omdat de samenstelling van de beroepsbevolking tussen gemeenten enorm verschilt.

In deze *Atlas voor gemeenten* worden (verklaringen voor) de participatiegraad in en de klantenkring van gemeenten in kaart gebracht. Dat kan gemeenten helpen bij het maken van de juiste keuzes voor het arbeidsmarktbeleid. In deel II en III van deze Atlas worden voor de vijftig grootste gemeenten van Nederland statistieken gepresenteerd over de lokale economie en arbeidsmarkt. In deze inleiding wordt daar zoveel mogelijk naar verwezen. Maar er worden ook aanvullende statistieken gepresenteerd, in landsdekkende kaarten, op het niveau van de 35 nieuw gevormde arbeidsmarktregio's.²

1.1 Participatie

Gemeenten streven er over het algemeen naar om de participatiegraad onder de bevolking te vergroten. Vanuit economisch belang; hoe meer mensen werken, des te beter voor de economie. Vanuit sociaal belang; werk is de beste weg uit armoede en bevordert de leefbaarheid. Maar vooral ook vanuit financieel belang; als meer mensen werken, dalen de uitkeringslasten van de gemeente.

Dat laatste wordt steeds belangrijker nu met de invoering van de Participatiewet gemeenten financieel verantwoordelijk worden voor het inkomen van een veel groter deel van de bevolking in de gemeente. Niet alleen de mensen met een bijstandsuitkering (WWB) of gesubsidieerde arbeid behoren vanaf dat moment tot de klantenkring van gemeenten, maar ook de mensen die in sociale werkplaatsen werken (WSW), en een deel van de mensen in de Wajong. Voor de ene gemeente zal dat veel ingrijpender zijn dan voor de andere, omdat de participatiegraad tussen gemeenten erg verschilt.

In Enschede werkt slechts 56% van
alle 15-64-jarigen, in Haarlem 73%

Om te beginnen zijn er diverse gemeenten en regio's in Nederland waar door krimp en vergrijzing het aantal mensen dat in potentie actief zou kunnen zijn op de arbeidsmarkt³ afneemt. Dat is met name het geval in de grensregio's zoals Drenthe, Limburg en Zeeland, maar ook in sommige gemeenten in de regio Rijnmond, zoals Vlaardingen en Spijkenisse (zie deel II en III van deze Atlas).

Bovendien blijkt dat van alle 15-64-jarigen in Nederland lang niet iedereen kan en wil werken. Een groot deel studeert, is arbeidsongeschikt, of wil om een andere reden niet werken. De *feitelijke* beroepsbevolking is dan ook veel kleiner dan de *potentiële*; 72% van de 15-64-jarigen in Nederland wil en kan werken (zie figuur 1). In sommige gemeenten is die zogenoemde *bruto* participatiegraad echter nauwelijks meer dan zestig procent (zie deel II en III van deze Atlas).

Het uiteindelijke doel van gemeenten is, of zou moeten zijn: het zo groot mogelijk maken van de groep mensen die zonder steun van de overheid werken (zie tabel 1 en box 1). Dat zijn de mensen die zelfstandig in hun inkomen voorzien. Op dit moment (1 januari 2014) werkt 65,2% van alle 15-64-jarigen zonder steun van de overheid. Op 1 januari 2009 was dat nog 67,3% (zie figuur 1). Dat betekent dat meer dan een derde deel van

¹ Te citeren als: G. Marlet, R. Ponds, C. van Woerkens, R. Zwart, 2014: Participatie en de klantenkring van gemeenten, in *Atlas voor gemeenten 2014* (VOC Uitgevers, Nijmegen).

² www.samenvoordeklant.nl/complementaire-dienstverlening/arbeidsmarktregios/ De nieuwe regionale werkbedrijven gaan het werk van sociale diensten en het UWV Werkbedrijf overnemen. Het ligt voor de hand dat op termijn ook het arbeidsmarktbeleid regionaal gevoerd gaat worden.

³ De potentiële beroepsbevolking, waar volgens de gangbare definitie alle 15-64-jarigen toe worden gerekend.

Tabel 1 De samenstelling van de potentiële beroepsbevolking

	Bruto participatie	Netto participatie	Klantenkring gemeente
Potentiële beroepsbevolking (15-64 jarigen)	Niet willen en/of niet kunnen werken	Overig	Overig
		Studerend	Studerend
		Arbeidsongeschikt	WAO/WIA
	Beroepsbevolking		Wajong
		Werkloos	Zonder uitkering
			WW
			WWB
		Werkend	WSW
			Gesubsidieerd
			Zonder steun

Box 1 De samenstelling van de potentiële beroepsbevolking

De *potentiële* beroepsbevolking in een gemeente bestaat uit alle bewoners die tussen de 15 en 64 jaar zijn. Die groep kan verder onderverdeeld worden in drie hoofdgroepen:

- I. Mensen die niet kunnen werken. Dat zijn mensen die arbeidsongeschikt zijn, en een uitkering hebben (WAO, WIA, Wajong).
- II Mensen die niet willen werken. Dit kunnen scholieren en studenten zijn, maar ook renteniers of mensen die er om andere redenen vrijwillig voor kiezen om niet te werken.
- III Mensen die (meer dan 12 uur per week) willen werken. Dat is de *feitelijke* beroepsbevolking (gedeeld door de potentiële beroepsbevolking levert dit de bruto participatiegraad op).

De *feitelijke* beroepsbevolking in een gemeente is weer onder te verdelen in twee subgroepen:

- III.1 Mensen die werkloos zijn. Dat zijn mensen die niet werken, maar wel (meer dan 12 uur per week) willen werken.
- III.2 Mensen die werken (gedeeld door de potentiële beroepsbevolking levert dit de netto participatiegraad op).

De groep werklozen (III.1) kan weer worden onderverdeeld in drie subgroepen:

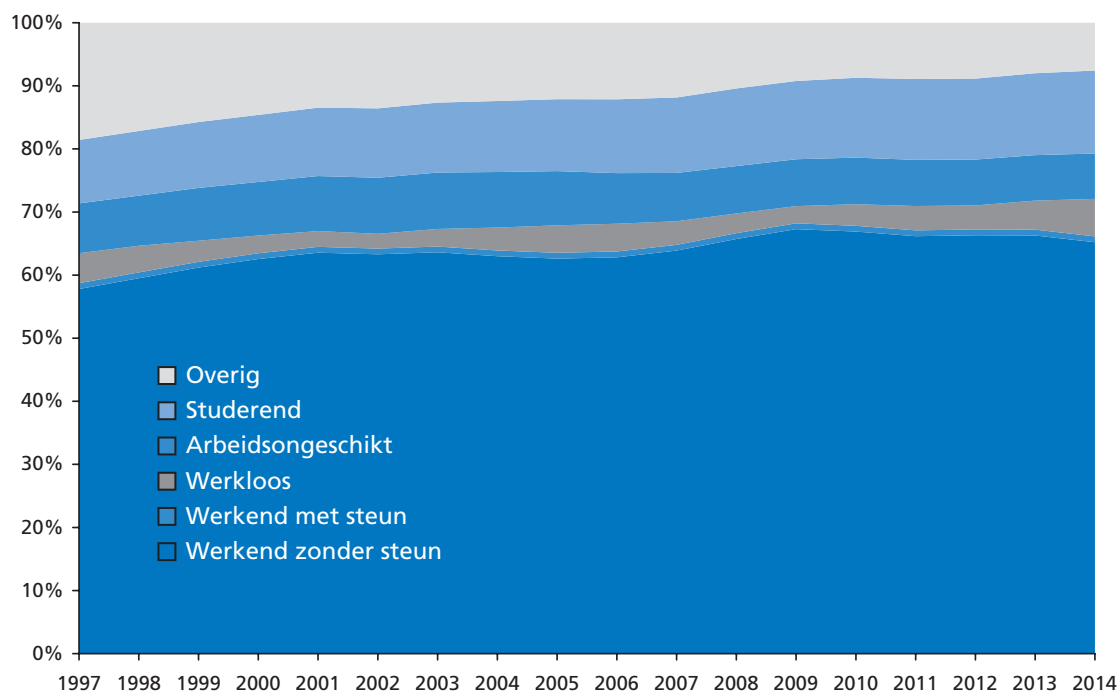
- III.1.a Werklozen zonder uitkering. Dat zijn de zogenoemde 'nuggers'.
- III.1.b Werklozen met uitkering van het Rijk. Dat zijn de mensen met een uitkering in het kader van de WW.
- III.1.c Werklozen met een uitkering van de gemeente. Dat zijn de mensen met een uitkering in het kader van de WWB.

De groep werkenden (III.2) kan worden onderverdeeld in twee subgroepen:

- III.2.a Mensen die werken met steun van de overheid, in het kader van de WSW, via een of andere vorm van gesubsidieerde arbeid of met loonkostensubsidie.
- III.2.b Mensen die werken zonder steun van de overheid.

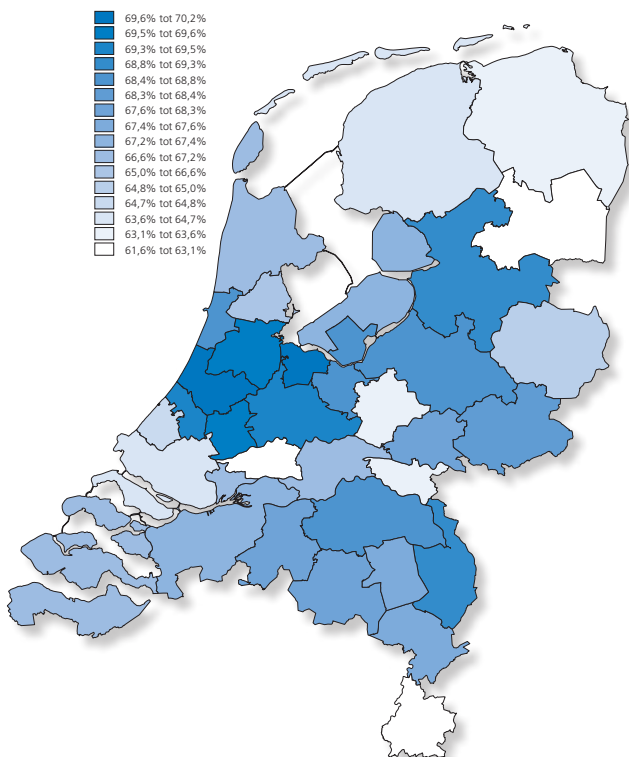
De klantenkring van gemeenten bestaat na de invoering van de Participatiewet uit de groepen III.1.c, III.2.a en een deel van I.

Figuur 1 De samenstelling van de potentiële beroepsbevolking in Nederland

Kaart 1 De netto participatiegraad

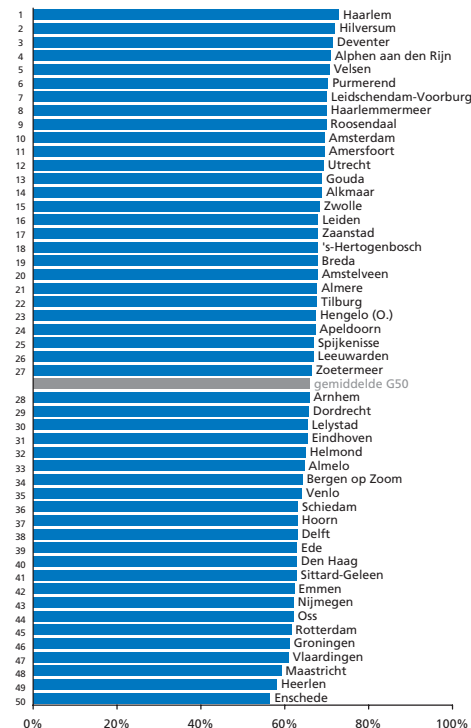
het aantal mensen dat meer dan 12 uur per week werkt als percentage van alle 15-64-jarigen (2013)

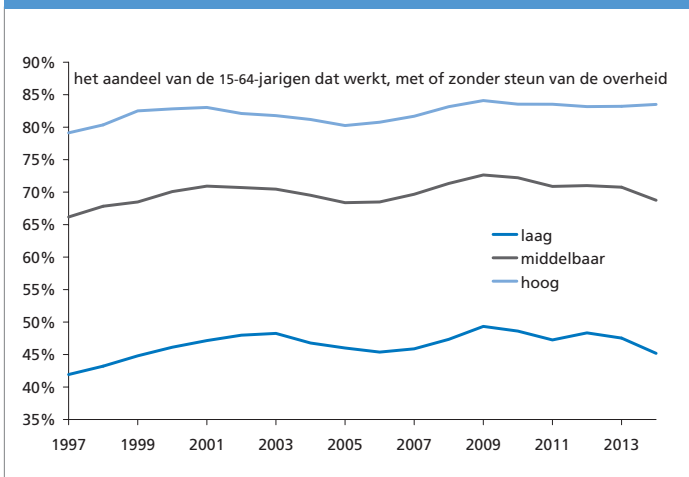
In de kaart wordt het gemiddelde van de 35 arbeidsmarktregio's getoond. In de ranglijst staan de 50 grootste gemeenten van Nederland. Zie deel IV van deze Atlas voor een beschrijving van de indicatoren en bronnen.

Ranglijst 1 De netto participatiegraad

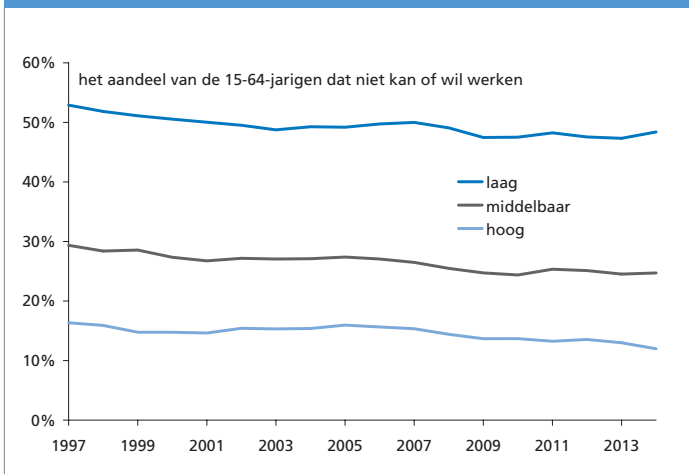
het aantal mensen dat meer dan 12 uur per week werkt als percentage van alle 15-64-jarigen (2013)

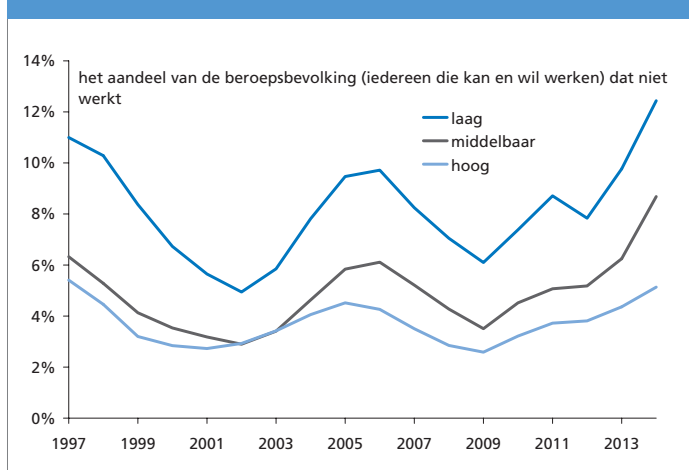
Figuur 2 Netto participatiegraad

Figuur 3 Arbeidsongeschikten, studenten en nietsers

Figuur 4 Werkloosheid

alle 15-64-jarigen in Nederland niet zonder steun van de overheid en door te werken in zijn inkomen voorziet.

In de meeste arbeidsmarktregio's buiten de Randstad is de netto participatiegraad relatief laag, zoals in Drenthe en Zuid-Limburg (zie kaart 1). Maar het laagst is de participatiegraad in de arbeidsmarktregio Gorinchem; daar werkt gemiddeld 61,6% van alle inwoners tussen de 15 en 64 jaar.

Op de ranglijst van de 50 grootste gemeenten (dus niet de regio's) staat Enschede onderaan; daar werkt slechts 56% van alle inwoners tussen de 15 en 64 jaar (zie ranglijst 1). In Haarlem is dat 73%. In Enschede – maar bijvoorbeeld ook in Nijmegen – is de netto participatiegraad de laatste jaren bovendien fors afgenomen (zie deel II van deze Atlas). In Heerlen is die participatiegraad de laatste jaren daarentegen juist toegenomen, waardoor die stad de laatste plaats op de ranglijst heeft verlaten.

De participatiegraad onder laagopgeleiden⁴ ligt veel lager. Minder dan 46% van de laagopgeleiden tussen de 15 en 64 jaar werkt. In Sittard-Geleen werkt zelfs maar 39% van de laagopgeleiden tussen de 15 en 64 jaar. En die participatiegraad onder laagopgeleiden neemt de laatste jaren landelijk af, terwijl die onder hoogopgeleiden stabiel blijft (zie figuur 2).

De lage participatiegraad onder laagopgeleiden is onder andere het gevolg van het feit dat ongeveer de helft van de laagopgeleiden in Nederland niet kan of wil werken (zie figuur 3). Van de middelbaar opgeleiden kan of wil ongeveer een kwart niet werken. En van alle hoogopgeleiden kan en wil bijna negentig procent wél werken.

⁴ Mensen met een opleiding op niveau 1, 2 en 3 van de zogenoemde SOI. Dit is het gehele basisonderwijs, de eerste fase van het voortgezet onderwijs (lbo, vbo, vmbo, mavo), de eerste drie leerjaren van havo en vwo, en het laagste niveau van het beroepsonderwijs (bron: CBS/EBB).

Van alle laagopgeleiden tussen de 15 en 64 jaar werkt minder dan 46%, en in Sittard-Geleen maar 39%

Per saldo leidt dat in Nederland tot een beroepsbevolking (iedereen die kan en wil werken) die vooral bestaat uit middelbaar en hoger opgeleiden. Desondanks is het percentage werklozen onder de relatief kleine groep laagopgeleiden binnen de beroepsbevolking structureel hoger dan onder middelbaar en hoger opgeleiden (zie figuur 4).

1.2 Werk

Veel van de regionale verschillen in participatiegraad zijn het gevolg van regionale verschillen in de beschikbaarheid van werk.⁵ Kaart 2 laat zien dat de meeste werkgelegenheid zich concentreert in en om Amsterdam; in de arbeidsmarktregio Groot Amsterdam bevinden zich 1,3 banen per inwoner die kan en wil werken. Binnen de arbeidsmarktregio Zuid-Holland Centraal (Zoetermeer en omstreken) bevinden zich de minste banen; 0,7 per inwoner die kan en wil werken. Van de vijftig grootste gemeenten in Nederland bevinden zich in Haarlemmermeer – vanwege Schiphol – de meeste banen per inwoner (zie ranglijst 2). Opvallend is dat zich ook in de gemeente Heerlen per inwoner relatief veel banen bevinden, terwijl de participatiegraad daar laag is (zie ranglijst 1).

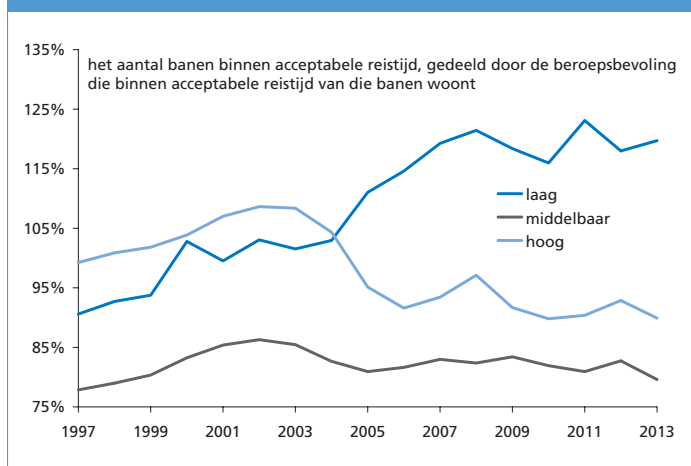
Veel banen in de gemeente betekent dan ook niet automatisch ook veel kans op werk. De arbeidsmarkt houdt geen rekening met toevallige gemeentegrenzen. Mensen zijn bereid om te reizen voor werk. Gemiddeld bijna een half uur enkele reis. Hoogopgeleiden zijn daarnaast bereid meer te reizen dan laagopgeleiden.⁶ Dat betekent enerzijds dat de banen in een gemeente ingevuld kunnen worden door werknemers van buiten de gemeente, en anderzijds dat banen buiten

de gemeente van belang kunnen zijn voor de beroepsbevolking in de gemeente.

De in deze Atlas gebruikte indicator voor de kans op werk houdt daar rekening mee. In die indicator worden alle banen die zich binnen een voor de beroepsbevolking in de gemeente acceptabele reistijd van die gemeente bevinden meegeteld. Dat betekent dat in principe alle banen in Nederland meetellen voor het aantal bereikbare banen in een gemeente; alleen hoe verder weg hoe minder.⁷ Dat aantal bereikbare banen is vervolgens gecorrigeerd voor de beroepsbevolking die zich binnen acceptabele reistijd van die banen bevindt, en voor wie die baan dus een optie is. Op die manier blijft het aantal binnen acceptabele reistijd te bereiken banen per lid van de beroepsbevolking in de gemeente over. Ofwel: de kans op werk voor een inwoner in de gemeente die kan of wil werken.

Voor laagopgeleiden is de kans op werk het grootst, en de laatste jaren bovendien behoorlijk toegenomen (zie figuur 5). Dat komt vooral omdat het absolute aantal laagopgeleiden dat kan en wil werken (de beroepsbevolking) afneemt. De kansen voor hoogopgeleiden nemen juist af omdat steeds meer mensen hoogopgeleid zijn. Hetzelfde geldt voor de kans op werk voor middelbaar opgeleiden, die verreweg het kleinst is (circa

Figuur 5 Kans op werk

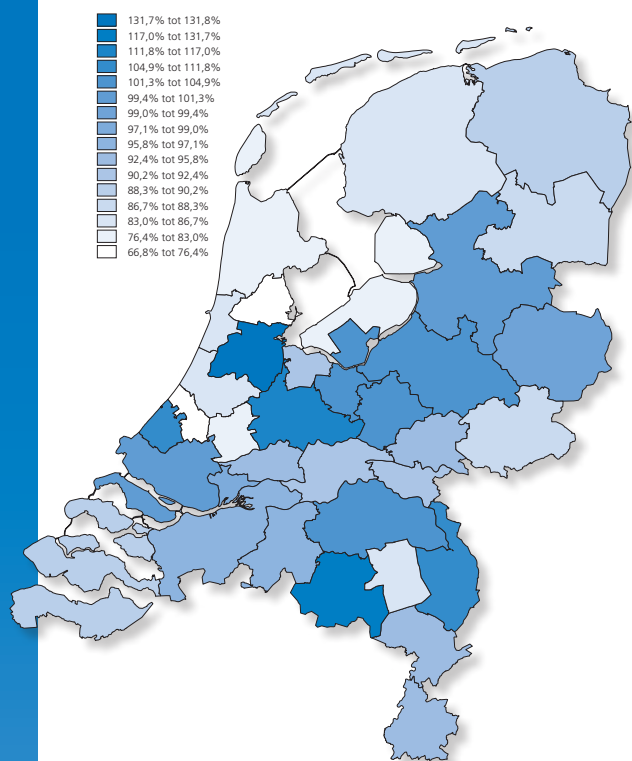
⁵ G. Marlet, C. van Woerkens, R. Zwart, 2009: Zicht op gemeentelijke participatiegraad, in: Meer dan ooit. Sociale diensten en participatiebevordering (Divosa Monitor, Utrecht), pp. 35-58; G. Marlet, R. Ponds, C. van Woerkens, 2012: KING-thema 2: Arbeidsparticipatie. Methodologische verantwoording (www.waarstaatjegemeente.nl).

⁶ K.T. Geurts, J.R. Ritsema Van Eck, 2001: Accessibility measures: review and applications: Evaluation of accessibility impacts of land-use transport scenario's, and related social and economic impacts (RIVM, Bilthoven).

⁷ Omdat er nog steeds sprake is van hoge grensbarrières op de arbeidsmarkt zijn banen over de grens niet meegeteld. Zouden die grensbarrières niet bestaan, en banen over de grens van belang worden voor de Nederlandse arbeidsmarkt, dan zou de kans op werk voor de inwoners van de grensregio's, en met name voor Limburg, fors verbeteren. Zie: G. Marlet, A. Oumer, R. Ponds, C. van Woerkens, 2014: Groeien aan de grens; kansen voor grensregio's (VOC Uitgevers, Nijmegen).

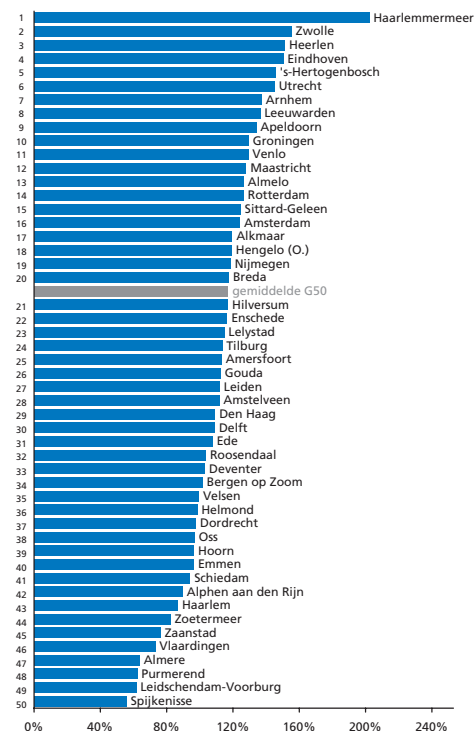
Kaart 2 Werkgelegenheidsquote

banen in de gemeente als percentage van de beroepsbevolking (2013)

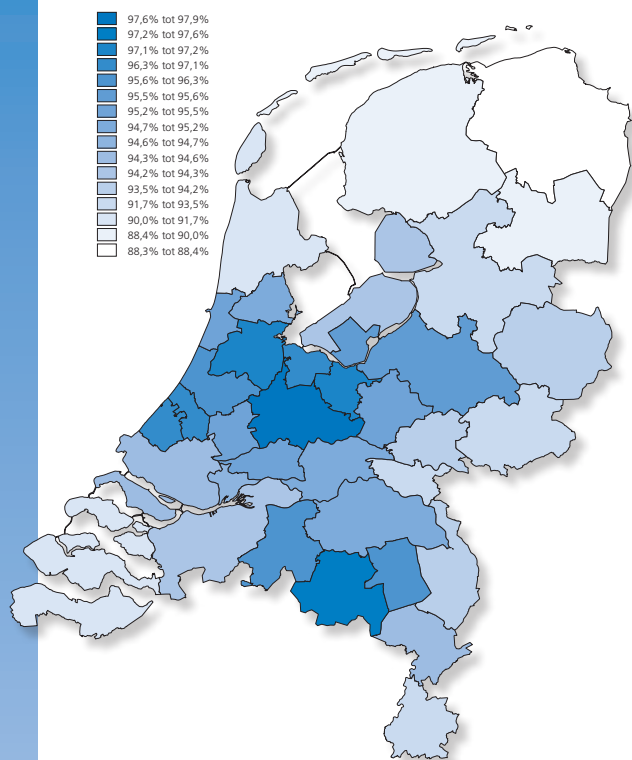
Ranglijst 2 Werkgelegenheidsquote

banen in de gemeente als percentage van de beroepsbevolking (2013)

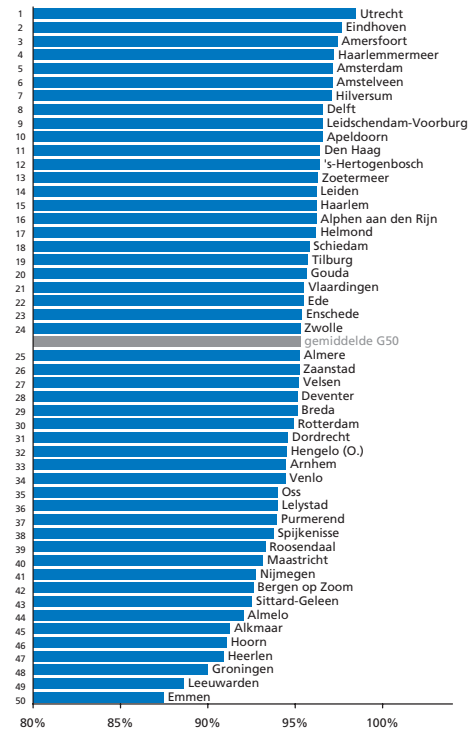
Kaart 3 Kans op werk

het aantal banen binnen acceptabele reistijd, gedeeld door de beroepsbevolking die binnen acceptabele reistijd van die banen woont (2013)

Ranglijst 3 Kans op werk

het aantal banen binnen acceptabele reistijd, gedeeld door de beroepsbevolking die binnen acceptabele reistijd van die banen woont (2013)

In de kaart wordt het gemiddelde van de 35 arbeidsmarktregio's getoond. In de ranglijst staan de 50 grootste gemeenten van Nederland. Zie deel IV van deze Atlas voor een beschrijving van de indicatoren en bronnen.

80%). Dat is in lijn met eerdere studies naar de vraag naar werk per opleidingsniveau, waarin wordt geconcludeerd dat met name de traditionele banen voor middelbaar opgeleiden (zoals secretaresses, telefonisten en het baliepersoneel bij banken) door automatisering van bepaalde vormen van dienstverlening komen te vervallen (*job polarisation*).⁸

Ondanks het feit dat er voor laagopgeleiden relatief veel banen zijn,⁹ bleek de werkloosheid onder die laagopgeleiden juist relatief hoog te zijn (zie figuur 4). Dat komt omdat middelbaar en hoger opgeleiden, die juist relatief weinig banen op hun niveau kunnen vinden, onder hun niveau gaan werken, en zo laagopgeleiden van de arbeidsmarkt verdringen. In veel steden verslechteren de kansen voor laagopgeleiden door verdringing dramatisch. Zoals in Groningen, waar door verdringing ongeveer een derde deel van de banen met een laag of elementair beroepsniveau aan de neus van de laagopgeleide inwoners voorbij gaat.¹⁰ Bovendien is er een relatief grote groep laagopgeleiden die niet over voldoende vaardigheden beschikken om in aanmerking te komen voor een baan op een laag en elementair niveau.

Een inwoner van Utrecht heeft de meeste kans op werk: 98,5%, en een inwoner van Bellingwedde de minste: 82,8%

De kans op werk hangt in Nederland behalve van het opleidingsniveau vooral ook af van de plek in het land waar je woont. De kans op werk is verreweg het grootst voor de beroepsbevolking in de arbeidsmarktregio's Midden-Utrecht en Zuidoost-Brabant (Eindhoven en omstreken). Een inwoner van de stad Utrecht die kan en wil werken heeft van alle inwoners van Nederland de grootste kans op werk: 98,5% (zie ranglijst 3). De inwoners van de arbeidsmarktregio Groningen hebben de minste kans op werk (zie kaart 3). Het slechtst af zijn de inwoners van de gemeente Bellingwedde; die heb-

ben – als ze al kunnen en willen werken – minder dan 83% kans op werk.

Van de 50 grootste gemeenten hebben de inwoners van Emmen de minste kans op werk: 87,4%. Ook de inwoners van Heerlen hebben relatief weinig kans op werk (91%), terwijl het aantal banen binnen de gemeentegrens daar juist relatief groot is, zo bleek uit ranglijst 2. Dat komt omdat er geen hek om de stad staat; inwoners van buiten kunnen in Heerlen werken. En inwoners van Heerlen kunnen in de omgeving werken, alleen bevinden zich in de omgeving van Heerlen weinig banen binnen de landsgrenzen (zie kaart 2). Daar komt bij dat de banen in Duitsland door de hoge grensbarrières niet of nauwelijks meetellen voor de beroepsbevolking in Heerlen. Als die grensbarrières op de arbeidsmarkt worden geslecht, nemen de kansen voor inwoners van steden als Heerlen enorm toe.¹¹

De inwoners van de arbeidsmarktregio Zuid-Holland Centraal (Zoetermeer en omstreken) hebben juist relatief veel kans op werk; 96,3% (zie kaart 3), terwijl het aantal banen per inwoner binnen die regio het laagst was van heel Nederland (zie kaart 2). Het is dan ook niet per se nodig om zoveel mogelijk werk binnen de gemeentegrenzen te halen, maar om bestaande banen vanuit de gemeente zo goed mogelijk bereikbaar te maken en houden. Dat vraagt om regionale afstemming en regionaal arbeidsmarktbeleid.

⁸ B. ter Weel, 2012: Loonongelijkheid in Nederland stijgt (Cpb Policy Brief 2012/06).

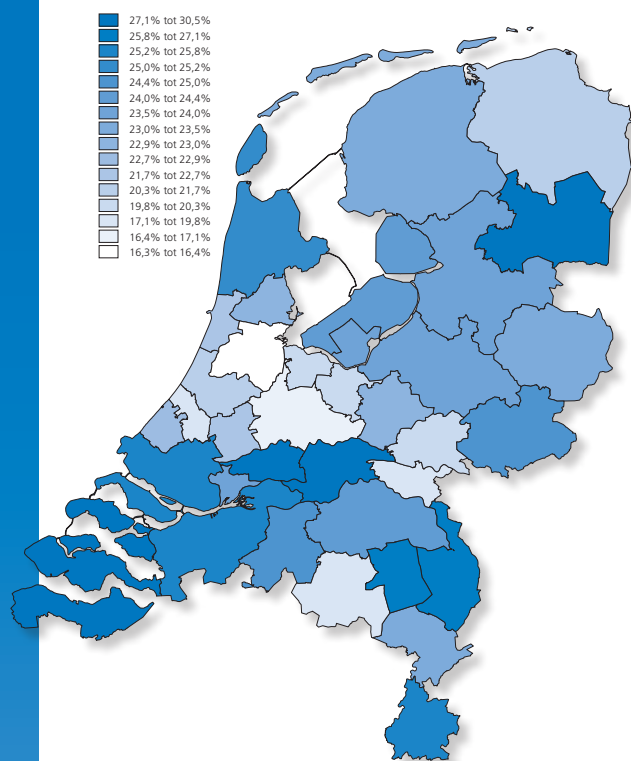
⁹ In de kans op werk voor laagopgeleiden zijn alle banen met het beroepsniveau 'elementaire of lagere beroepen' op basis van de Beroepenclassificatie 1992 (SBC 1992) meegeteld (bron: CBS/EBB).

¹⁰ Zo blijkt uit lopend onderzoek naar het fenomeen van verdringing, in het kader van het onderzoeksprogramma 'Kenniss voor krachtige steden' van Platform31.

¹¹ G. Marlet, A. Oumer, R. Ponds, C. van Woerkens, 2014: Groeien aan de grens; kansen voor grensregio's (VOC Uitgevers, Nijmegen).

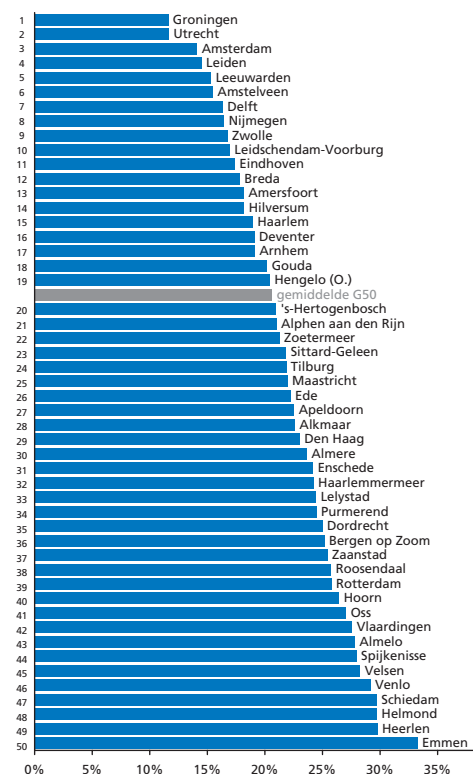
Kaart 4 Aandeel laagopgeleiden

aantal laagopgeleiden als percentage van de beroepsbevolking (2013)

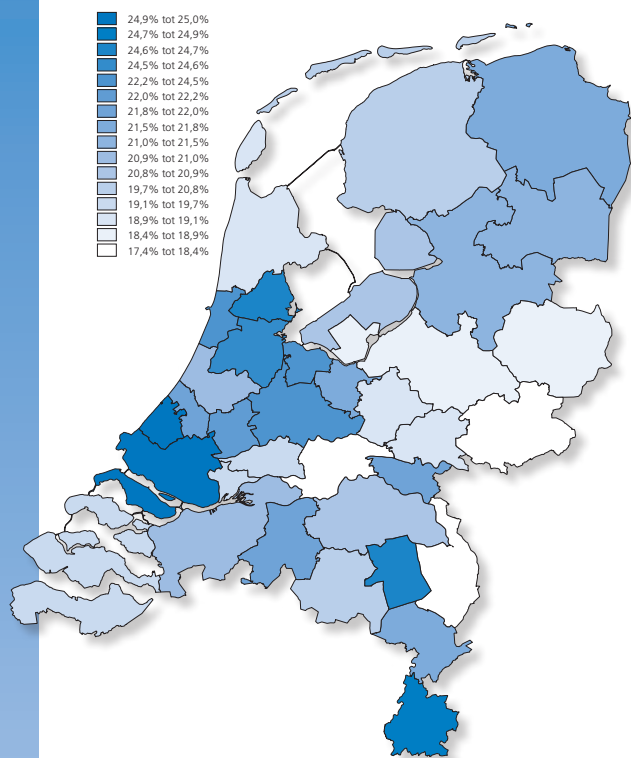
Ranglijst 4 Aandeel laagopgeleiden

aantal laagopgeleiden als percentage van de beroepsbevolking (2013)

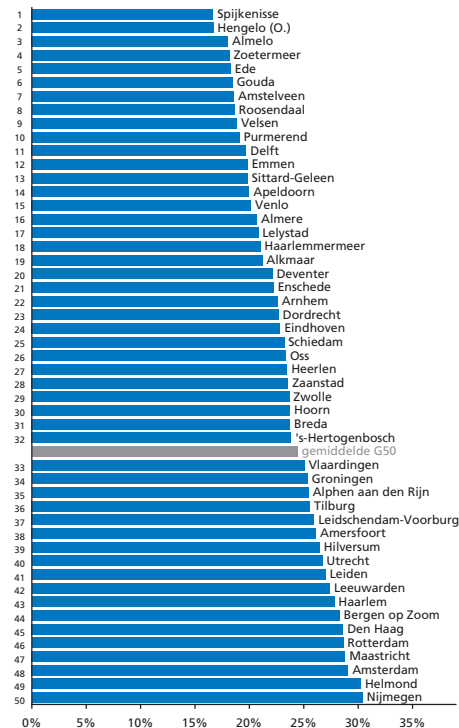
Kaart 5 Aandeel laagst opgeleiden

aantal 15-64-jarigen dat maximaal de basisschool heeft afgerond als percentage van de laagopgeleide beroepsbevolking

Ranglijst 5 Aandeel laagst opgeleiden

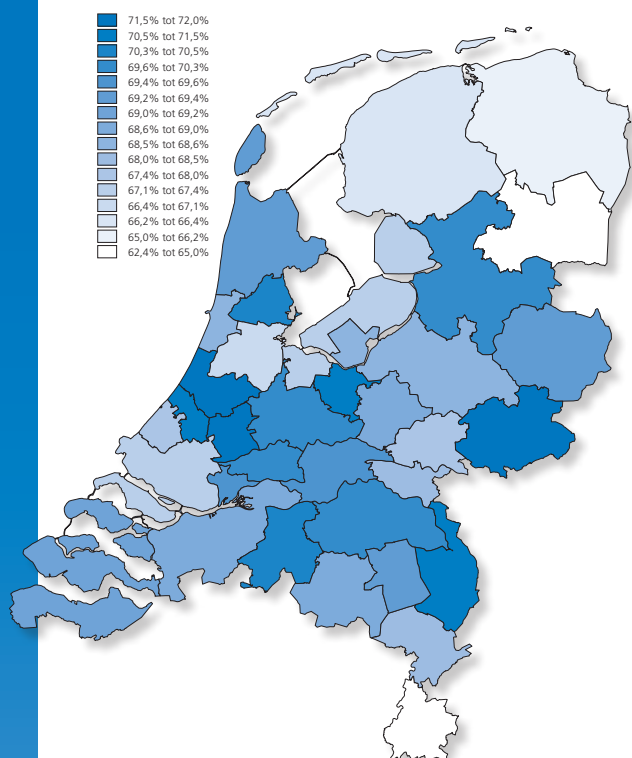
aantal 15-64-jarigen dat maximaal de basisschool heeft afgerond als percentage van de laagopgeleide beroepsbevolking

In de kaart wordt het gemiddelde van de 35 arbeidsmarktregio's getoond. In de ranglijst staan de 50 grootste gemeenten van Nederland. Zie deel IV van deze Atlas voor een beschrijving van de indicatoren en bronnen.

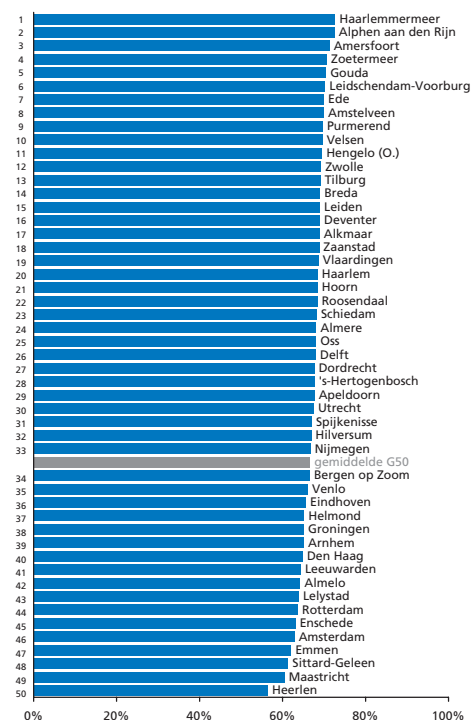
Kaart 6 Arbeidsverleden autochtonen

het aandeel 15-64-jarigen dat de laatste 4 jaar volledig (maximaal 1 maand niet) werkte

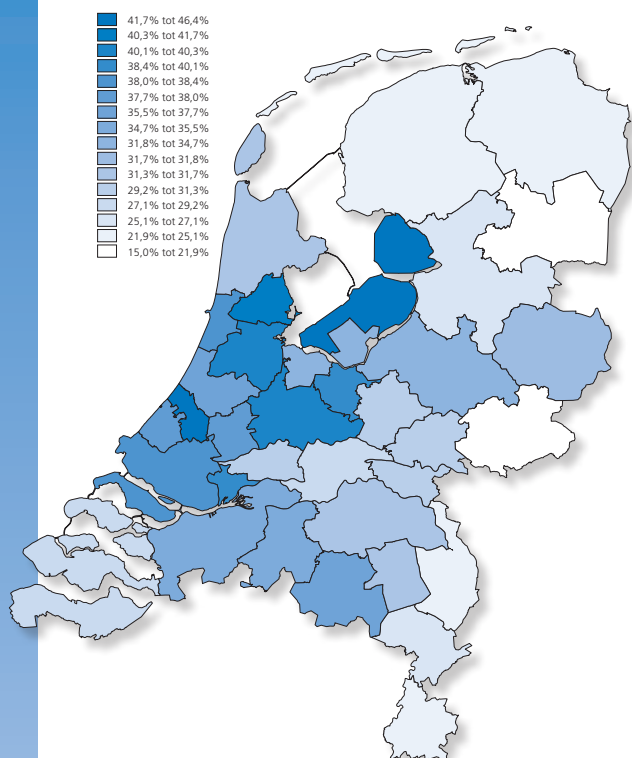
Ranglijst 6 Arbeidsverleden autochtonen

het aandeel 15-64-jarigen dat de laatste 4 jaar volledig (maximaal 1 maand niet) werkte

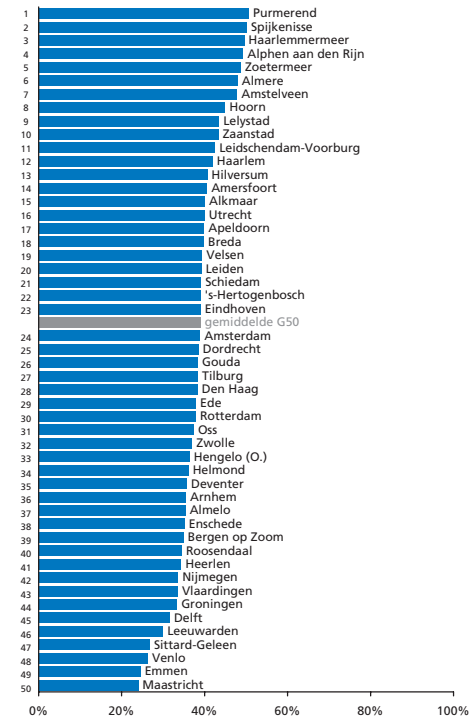
Kaart 7 Arbeidsverleden niet-westerse allochtonen

het aandeel 15-64-jarigen dat de laatste 4 jaar volledig (maximaal 1 maand niet) werkte

Ranglijst 7 Arbeidsverleden niet-westerse allochtonen

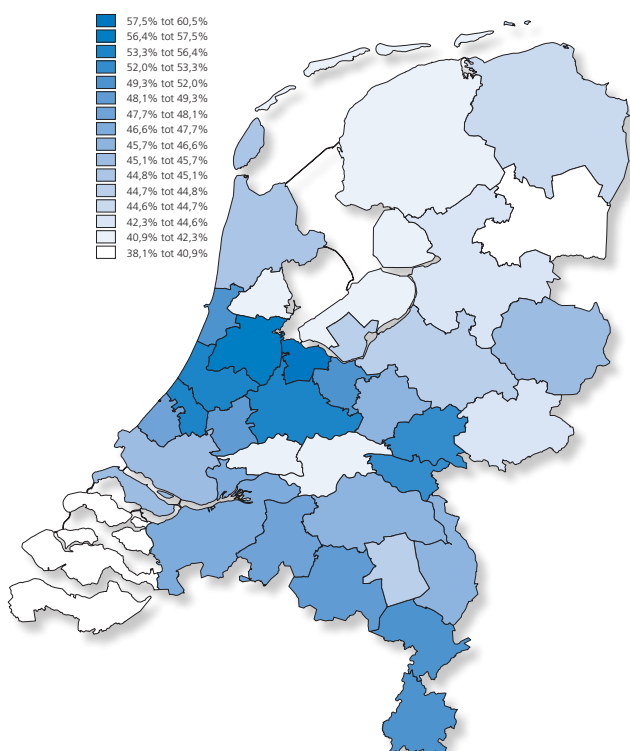
het aandeel 15-64-jarigen dat de laatste 4 jaar volledig (maximaal 1 maand niet) werkte

In de kaart wordt het gemiddelde van de 35 arbeidsmarktregio's getoond. In de ranglijst staan de 50 grootste gemeenten van Nederland. Zie deel IV van deze Atlas voor een beschrijving van de indicatoren en bronnen.

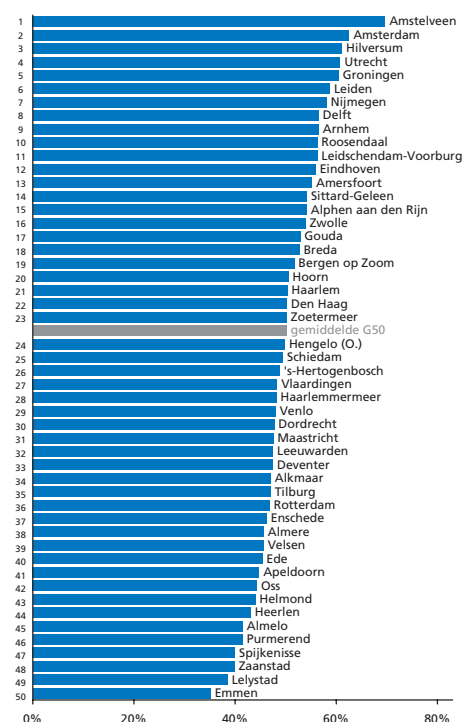
Kaart 8 Kansrijke autochtone jongeren

aandeel van de geslaagden in het voortgezet onderwijs met een havo- of vwo-diploma

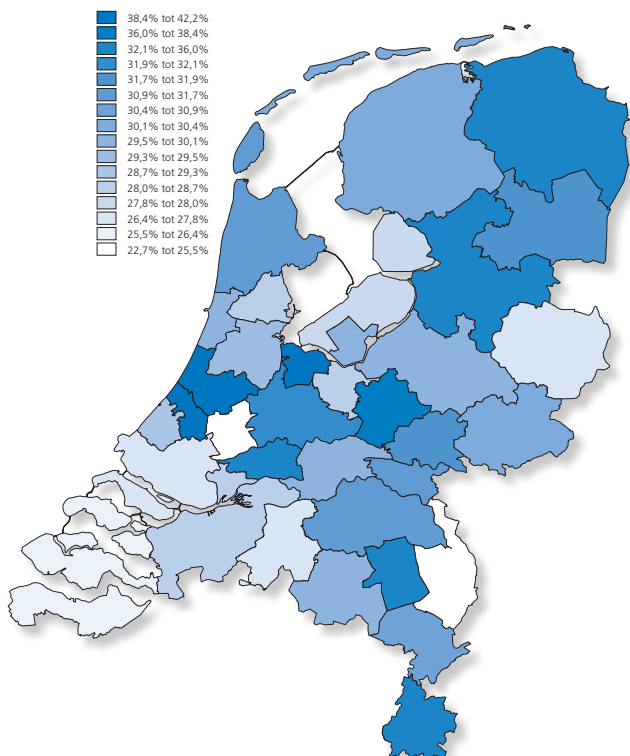
Ranglijst 8 Kansrijke autochtone jongeren

aandeel van de geslaagden in het voortgezet onderwijs met een havo- of vwo-diploma

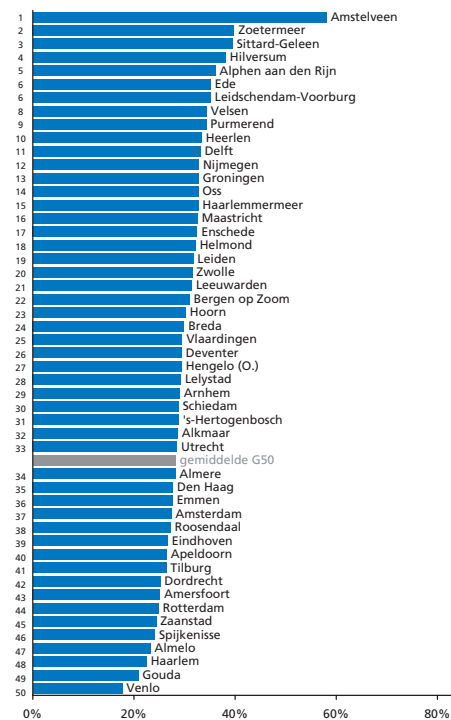
Kaart 9 Kansrijke niet-westerse allochtone jongeren

aandeel van de geslaagden in het voortgezet onderwijs met een havo- of vwo-diploma

Ranglijst 9 Kansrijke niet-westerse allochtone jongeren

aandeel van de geslaagden in het voortgezet onderwijs met een havo- of vwo-diploma

In de kaart wordt het gemiddelde van de 35 arbeidsmarktregio's getoond. In de ranglijst staan de 50 grootste gemeenten van Nederland. Zie deel IV van deze Atlas voor een beschrijving van de indicatoren en bronnen.

In Maastricht heeft 24% van de niet-westerse allochtonen de laatste vier jaar volledig gewerkt

Onder de laagopgeleiden en mensen die maximaal de basisschool hebben afgemaakt bevinden zich relatief veel niet-westerse allochtonen. Je zou zeggen dat dat de reden is dat ook de werkloosheid onder niet-westerse allochtonen relatief hoog is, en de participatiegraad relatief laag. Dat is deels het geval, maar ook los van het opleidingsniveau – en ondanks alle re-integratiegelden die de laatste jaren in die groep zijn geïnvesteerd¹⁴ – blijken niet-westerse allochtonen in Nederland nog steeds veel minder vaak te werken dan autochtonen met hetzelfde opleidingsniveau.

In Venlo haalde slechts 17,6% van de niet-westerse allochtonen een havo- of vwo-diploma

In veel steden heeft minder dan een derde deel van de niet-westerse allochtonen tussen 15 en 64 jaar de laatste vier jaar volledig (maximaal een maand niet) gewerkt. Bij de autochtone bevolking is dat ongeveer het dubbele (zie ranglijst 6 en 7). In Maastricht heeft zelfs maar 24% van de niet-westerse allochtonen de laatste vier jaar volledig gewerkt; onder de autochtone bevolking van Maastricht ligt dat percentage boven de zestig procent. In de arbeidsmarktregio Achterhoek heeft een nog kleiner deel van de niet-westerse allochtonen een dergelijk arbeidsverleden: 15% (zie kaart 6).

Er wordt wel beweerd dat deze achterstand op de arbeidsmarkt vanzelf, met de opeenvolging van generaties, wordt ingelopen. Dat is echter zeer de vraag, want uit de ranglijsten 8 en 9 blijkt dat van alle geslaagden in het voortgezet onderwijs, niet-westerse allochtonen veel minder vaak een havo- of vwo-diploma halen dan autochtone scholieren. Het dieptepunt wordt op dit punt bereikt in Venlo. Daar haalt slechts 17,6% van de niet-westerse allochtonen in het voortgezet onderwijs een havo- of vwo-diploma. Onder de autochtone bevolking in Venlo ligt dat percentage op 47,9%.

¹⁴ C. Tempelman, G. Marlet, C. Berden, C. van Woerkens, L. Kok, 2014: Verdeling van het participatiebudget over gemeenten (SEO/Atlas, Amsterdam/Utrecht).

1.4 Klantenkring

In gemeenten met weinig werk in de buurt (binnen acceptabele reistijd) en/of veel laagopgeleiden en niet-westerse allochtonen onder de beroepsbevolking is de participatiegraad het laagst. Dat zijn ook de gemeenten waar de klantenkring het grootst is.¹⁵ En naar verwachting zal blijven, omdat het voor die gemeenten – ondanks alle inspanningen en goede bedoelingen – lastig blijkt te zijn om hun werkloze beroepsbevolking aan het werk te helpen.

Met de invoering van de Participatiewet wordt de klantenkring van die gemeenten ineens nog groter. Niet alleen de bijstandsgerechtigden (WWB), maar ook de mensen die werken met steun van de overheid (WSW en loonkostensubsidie) en een deel van de Wajong vallen dan onder de klantenkring van gemeenten (zie tabel 1). Die klantenkring neemt dan in omvang fors toe ten opzichte van de oude situatie. Dat geldt vooral voor steden als Heerlen en Enschede, terwijl gemeenten als Haarlemmermeer en Amstelveen hun (toch al kleine) klantenkring nauwelijks zien toenemen.¹⁶

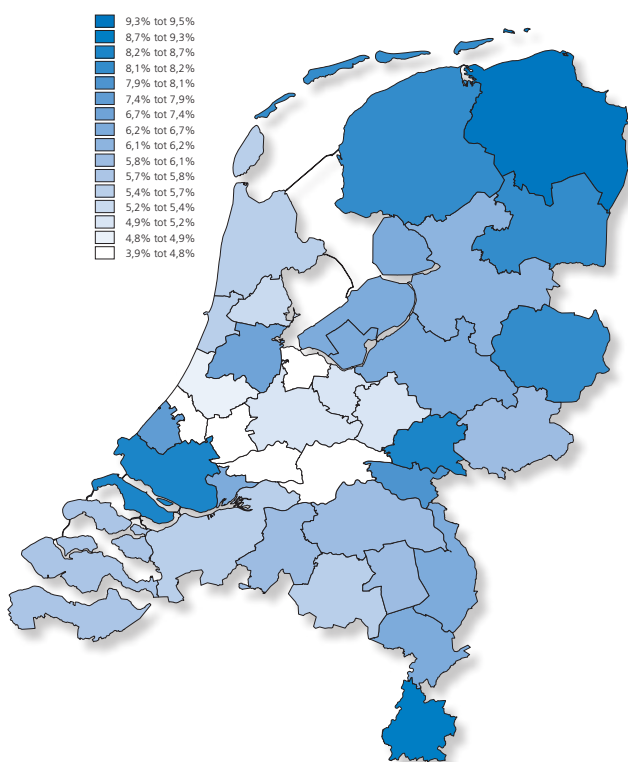
De gemeente Heerlen wordt verantwoordelijk voor het inkomen van zo'n 14% van alle 15-64-jarigen, terwijl de nieuwe klantenkring van Amstelveen slechts 3% zal bedragen

¹⁵ De omvang van de huidige klantenkring in gemeenten wordt door ongeveer dezelfde factoren verklaard als de netto participatiegraad in gemeenten, zie: G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2007: Regionale verschillen in kansen voor arbeidsmarktbeleid, in: Verschil maken. Drie jaar Wet werk en bijstand, Divosa-monitor 2007 (Divosa, Utrecht).

¹⁶ Bij de geschatte omvang van de toekomstige klantenkring is het huidige aantal Wajong'ers in de gemeente meegeteld. Met de nieuwe Participatiewet worden gemeenten alleen verantwoordelijk voor de nieuwe instroom, en niet voor het zittende bestand. De aanname is hier echter dat de afbouw van dat zittende bestand uiteindelijk ongeveer gecompenseerd zal worden door de nieuwe instroom. Bovendien is het denkbaar dat uiteindelijk toch het hele bestand Wajong'ers onder de verantwoordelijk van gemeenten zal komen te vallen. Hoe dan ook: de hier gepresenteerde schatting van de toekomstige klantenkring van gemeenten moet als een bovengrens worden gezien.

Kaart 10 Toekomstige klantenkring

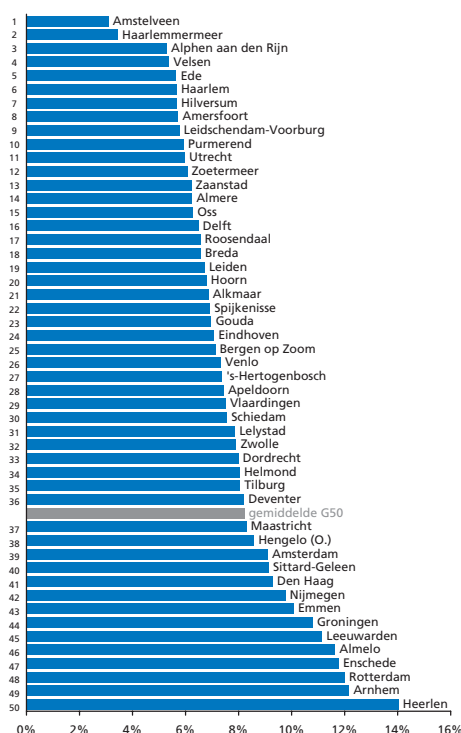
aandeel 15-64-jarigen dat voor inkomen in de toekomst naar verwachting afhankelijk is van de gemeente

In de kaart wordt het gemiddelde van de 35 arbeidsmarktregio's getoond. In de ranglijst staan de 50 grootste gemeenten van Nederland. Zie deel IV van deze Atlas voor een beschrijving van de indicatoren en bronnen.

Ranglijst 10 Toekomstige klantenkring

aandeel 15-64-jarigen dat voor inkomen in de toekomst naar verwachting afhankelijk is van de gemeente

Kaart 10 laat zien dat vooral de arbeidsmarktregio's Groningen, Zuid-Limburg en Rijnmond, en in iets mindere mate Friesland, Drenthe, Twente en Midden-Gelderland (Arnhem en omstreken), voor een relatief grote opgave zullen komen te staan. In de regio's Groningen en Zuid-Limburg zou de klantenkring zelfs kunnen verdubbelen ten opzichte van de huidige situatie, omdat daar relatief veel mensen werken in sociale werkplaatsen of met een subsidie (ongeveer 1,6% van de potentiële beroepsbevolking).

Van de grote gemeenten springen Heerlen, Arnhem, Rotterdam en Enschede eruit (zie ranglijst 10). Van de niet-stedelijke gemeenten valt op dat vooral de kleinere gemeenten in Groningen te maken krijgen met een forse opgave; in sommige gemeenten gaat daar naar verwachting bijna 15% van de potentiële beroepsbevolking tot de nieuwe klantenkring behoren.

Dat zijn veelal ook de gemeenten waar weinig (kans op) werk is, bedrijven sluiten, en de werkgelegenheid steeds verder terugloopt. Het lijkt er op dat de gemeenten in de periferie van het land steeds verder afdriven van het gemiddelde, ten faveure van (de Noordvleugel van) de Randstad. Het zijn vooral de gemeenten die het al langer moeilijk hebben, die 'de dupe dreigen te worden' van de nieuwe Participatiewet. In het nieuwe verdeelmodel zal in ieder geval rekening gehouden moeten worden met de grote verschillen in kans op werk tussen de gemeenten en regio's in Nederland (zie kaart 3 en ranglijst 3).

Samenvatting en conclusies

Minder dan tweederde van alle 15-64-jarigen werkt zonder steun van de overheid. En van de 15-64-jarige laagopgeleiden voorziet zelfs minder dan de helft in zijn eigen inkomen.

De verschillen tussen gemeenten zijn groot. In Enschede werkt bijvoorbeeld slechts 56% van de potentiële beroepsbevolking, en in Haarlem 73%. Die verschillen kunnen enerzijds worden verklaard uit verschillen in de beschikbaarheid van werk en anderzijds door de samenstelling van de beroepsbevolking.

Voor de inwoners van de Randstad en de regio Eindhoven zijn verreweg de meeste banen binnen acceptabele tijd te bereiken. Voor de inwoners van de grensregio's is de kans op werk veel kleiner. Een inwoner van Utrecht (die kan en wil werken) heeft de meeste kans op werk: 99%. Dezelfde inwoner van Emmen daarentegen maar 87%.

Daarnaast hebben veel gemeenten een relatief grote groep mensen die ook als er voldoende werk zou zijn niet aan de slag komen. In Helmond, Rotterdam, Schiedam en Heerlen heeft meer dan zeven procent van de beroepsbevolking de middelbare school niet afge maakt. En in veel grote steden is de helft van de niet-westerse allochtonen laag opgeleid.

Die mensen hebben aantoonbaar minder kansen op de arbeidsmarkt. In Maastricht heeft bijvoorbeeld maar 24% van de niet-westerse allochtonen van 15 tot 64 jaar de laatste vier jaar volledig gewerkt. Die achterstand van niet-westerse allochtonen zal niet snel worden ingelopen, want ook de jongeren doen het nog steeds beduidend minder goed op school. In Venlo haalde slechts 18% van de niet-westerse allochtonen een havo- of vwo-diploma. Van de autochtone bevolking was dat bijna de helft.

De verschillen tussen gemeenten zijn dus groot. Na invoering van de Participatiewet zal de ene gemeente het dan ook veel moeilijker krijgen dan de andere. Zo zal de gemeente Heerlen in de toekomst naar verwachting verantwoordelijk zijn voor het inkomen van maar liefst 14% van alle 15-64-jarigen. Terwijl de klantenkring van een gemeente als Amstelveen zal blijven steken op 3%.

Het is dan ook duidelijk dat niet alleen de huidige en toekomstige opgave per gemeente enorm zal verschillen, maar ook de kans om succesvol aan die opgave te voldoen.

Stap één op weg naar succesvol arbeidsmarktbeleid is inzicht in de achtergronden van de participatiegraad, werkloosheid en klantenkring (zie box 2). Op plekken waar gebrek aan werk het probleem is, past ander arbeidsmarktbeleid dan op plekken waar de lage participatiegraad het gevolg is van de samenstelling van de beroepsbevolking. Voor elke gemeente zal dus een ander recept het beste helpen.

Stap twee is het arbeidsmarktbeleid beter afstemmen op de schaal waarop de regionale arbeidsmarkt functioneert. Die arbeidsmarkt houdt geen rekening met toevallige gemeentegrenzen. Arbeidsmarktbeleid kan het beste op regionale schaal worden gevoerd, en soms zelfs landsgrensoverschrijdend, zoals in het geval van de Limburgse steden.

Maar dan is het wel cruciaal dat daarbij van de juiste regionale schaal wordt uitgegaan. De 35 arbeidsmarktregio's lijken daar niet altijd aan te voldoen. Zo hoort Almere bij de arbeidsmarktregio Flevoland, terwijl ongeveer tien keer zoveel inwoners van Almere in Amsterdam of Haarlemmermeer werken dan in Lelystad of Emmeloord.

Box 2 De participatiegraad en klantenkring van Zoetermeer

In dit kader is een voorbeeld uitgewerkt van een analyse waarmee per gemeente of regio kan worden achterhaald wat de achtergronden zijn van de participatiegraad en de omvang van de klantenkring. Omdat de Atlas van 2014 daar is gepresenteerd, is de voorbeeldgemeente Zoetermeer.

De participatiegraad van Zoetermeer

In Zoetermeer werkt tweederde van alle inwoners tussen de 15 en 64 jaar (zie figuur B1). Daarvan werkt slechts 0,5% met steun van de overheid. Daarmee ligt de netto participatiegraad in Zoetermeer hoger dan gemiddeld in Nederland, en ook hoger dan gemiddeld in de vijftig grootste gemeenten van Nederland.

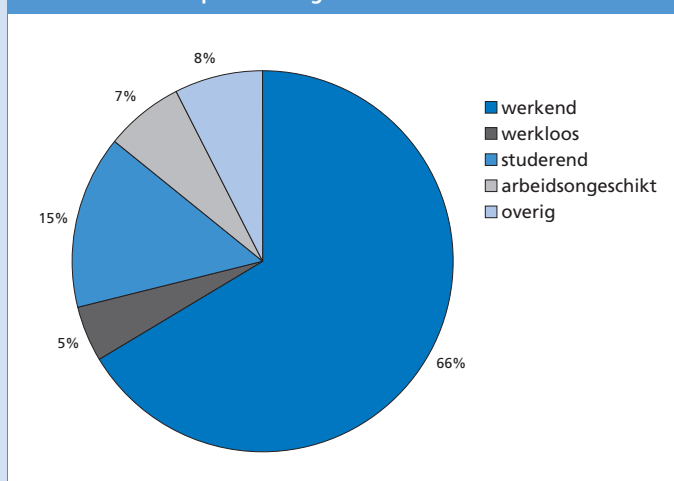
Dat betekent automatisch ook dat het werkloosheidspercentage in Zoetermeer lager ligt dan elders. Op de ranglijst van de vijftig grootste gemeenten van Nederland staat Zoetermeer op de vijftiende plaats. Ook het arbeidsongeschiktheidspercentage ligt in Zoetermeer duidelijk lager dan gemiddeld. Ook op die ranglijst staat Zoetermeer op de vijftiende plaats.

In figuur B2 wordt de bovengemiddelde participatiegraad in Zoetermeer verklaard uit kenmerken van de vraag- en aanbodkant van de arbeidsmarkt. De belangrijkste verklaring voor die relatief hoge participatiegraad ligt in het feit dat er voor de inwoners van Zoetermeer die kunnen en willen werken meer banen binnen acceptabele tijd te bereiken zijn dan gemiddeld vanuit de Nederlandse gemeenten (de tweede staaf in de grafiek). Op de ranglijst van de vijftig grootste gemeenten van Nederland staat Zoetermeer voor wat betreft de 'kans op werk' op de dertiende plaats.

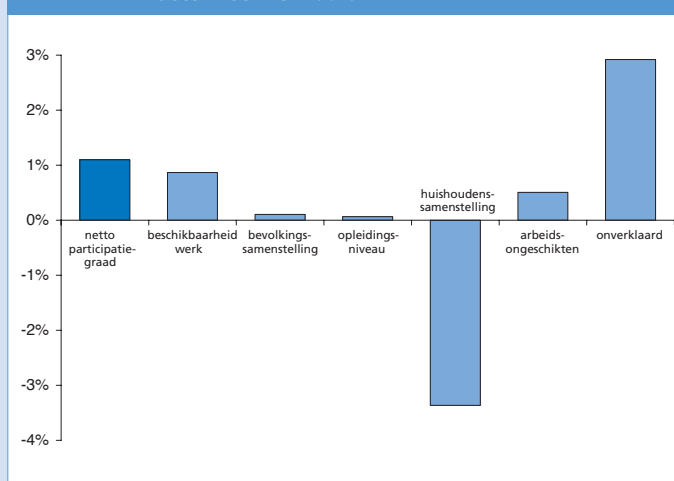
Op basis van de huishoudenssamenstelling in de gemeente (relatief veel studenten en eenoudergezinnen) zou in Zoetermeer juist een lagere dan gemiddelde participatiegraad verwacht worden (de vijfde staaf in figuur B2). Per saldo (een optelling van de tweede tot en met de vijfde staaf) voorspelt het verklaringsmodel voor Zoetermeer een lagere participatie dan feitelijk het geval is. Dat heeft te maken met specifiek lokale omstandigheden, die niet in het verklaringsmodel zitten.

Dat kan te maken hebben met succesvol arbeidsmarktbeleid, zoals het tijdig in contact brengen van werkzoekenden met ondernemers (het zoge-

Figuur B1 De samenstelling van de potentiële beroepsbevolking van Zoetermeer

Figuur B2 De hogere dan gemiddelde participatiegraad in Zoetermeer verklaard

noemde Ondernemershuis). Maar het zou ook te maken kunnen hebben met de kwaliteit van het onderwijs in Zoetermeer. Uit deel II en III van de *Atlas voor gemeenten 2014* blijkt namelijk dat een relatief groot aandeel niet-westerse allochtonen in

Zoetermeer van school komt met een havo- of vwo-diploma, veel meer dan in de andere grote gemeenten (Zoetermeer staat tweede op de ranglijst van de G50), en ook meer dan in andere *new towns*.

De klantenkring van Zoetermeer

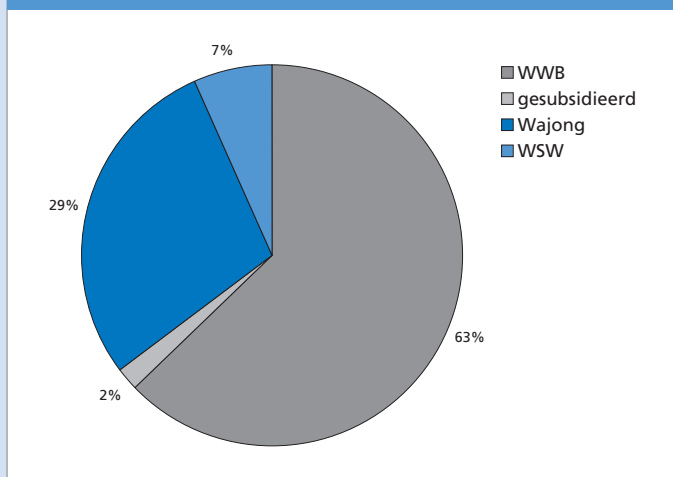
Omdat de werkloosheid, en dan met name het aantal bijstandsontvangers, in Zoetermeer lager is dan gemiddeld, is ook de huidige klantenkring met 3,9% van de potentiële beroepsbevolking kleiner dan gemiddeld (zie deel II en III van deze Atals). Op de ranglijst van de vijftig grootste gemeenten van Nederland staat Zoetermeer op de twintigste plaats.

Ook hier ziet de omvang van de klantenkring er gunstiger uit dan verwacht mocht worden. Het onverklaarde deel van de kleinere dan gemiddelde klantenkring blijkt de laatste jaren bovendien te zijn toegenomen. Zoetermeer slaagt er ondanks een relatief ongunstige samenstelling van de beroepsbevolking dus in om meer mensen aan het werk te houden en krijgen, en zo de klantenkring beperkt te houden.

Omdat ook de nieuwe doelgroep (WSW en een deel van de Wajong) in Zoetermeer minder groot is dan in veel andere gemeenten (zie figuur B3), is het de verwachting dat de toekomstige (na invoering van de Participatiewet) klantenkring van de gemeente Zoetermeer nog kleiner is dan gemiddeld. Op de ranglijst van de vijftig grootste gemeenten van Nederland zou Zoetermeer dan op de twaalfde plaats uitkomen (zie ranglijst 10 in de inleiding van deze Atlas).

In figuur B4 is met een vergelijkbare analyse als bij de verklaring van de netto participatiegraad, de omvang van de (huidige) klantenkring van Zoetermeer verklaard. Voor de verklaring van de omvang van die klantenkring zijn ongeveer dezelfde kenmerken van de arbeidsmarkt verantwoordelijk als bij het verklaren van de verschillen in netto participatiegraad; veel kans op werk, maar een relatief ongunstige samenstelling van de beroepsbevolking.

Figuur B3 De samenstelling van de potentiële klantenkring van Zoetermeer

Figuur B4 De kleinere dan gemiddelde klantenkring van Zoetermeer verklaard

